

Soltész Tamás*

Deák Ferenc és büntető szankciórendszerünk reformja

1. BEVEZETÉS

A magyar nemzet idén ünnepli Deák Ferenc születésének 220. évfordulóját, akinek jogtörténetében elismert legnagyobb művei a közjog terepébe eső kiegészítés, valamint a reformkori büntető kodifikáció voltak. (Mezey, 2003) A nemzeti köztudatba leginkább nagy formátumú politikusként beépülő Deák büntető szakjogi tevékenysége mégis kevésbé ismert, annak ellenére, hogy a 19. század történelmi jelentőségű reformmozgalmában kulcsszerepet játszott a rendi büntetőjog megújításának.¹ (Balogh, 2004a)

Jelen tanulmány Deák Ferenc ifjúkori éveit veszi górcső alá, a „haza bölcse” szankciórendszeréről és büntetési nemekről alkotott elképzeléseit vizsgálva. A fiatal tiszteletbeli alügyész ügyiratainak, illetve a táblabírói, majd követi évek releváns megnyilvánulásainak értelmezése során pontos képet kapunk arról, hogyan vélekedett Deák a büntető jogkövetkezmények rendszeréről pályája bizonyos pontjain. A kronologikus áttekintés során a „nemzet prókátora” nézeteinek és jogási habitusának állandó változása is kitűnik a polgári világnézet magyarországi térhódításával összefüggésben. Mindemellett az is világossá válik, hogy a „haza bölcse” milyen mértékben vallott felvilágosult szankcióeszmét magyar kortársaihoz, valamint a klasszikus büntetőjogi iskola európai képviselőihez képest.

A korabeli források történeti kontextusban történő elhelyezése, illetve a büntető kodifikáció eredményeivel való összevetése során arra a kérdésre is választ kapunk, hogy a fiatal Deák Ferenc víziói miként jelentek meg a nevével kezdettől fogva összefonódó 1843. évi anyagi büntetőjogi törvényjavaslat világszinten is egyedülállónak tekinthető büntetési rendszerében. Munkámban e célból kerül sor a javaslat szankciórendszerének részletes bemutatására, különös hangsúlyt fektetve az olyan újdonságnak számító, kivételes megoldásokra, amelyek közvetve vagy közvetlenül Deák törvényhozási kísérletre gyakorolt hatását tükrözték.

2. A TAPASZTALATSZERZÉS IDŐSZAKA

2.1. A GYAKORLÓ JOGÁSZ

A megyei hivatalviselés hosszú évtizedekre visszanyúló hagyománynak, illetőleg nélkülözhetetlen jövedelemszerző tevékenységnek számított a Deák családban.² (Molnár, 1995a) Az ifjú Ferenc ugyanakkor senkinek nem kívánt a lekötözött lenni, ezért már a győri jogakadémián folytatott tanulmányai idején kijelentette, hogy semmilyen választástól, korteskedéstől függő megyei tisztséget nem vállal el. (Ferenczi, 1904) A kivételes tehetségű és kiváló elméleti felkészültségű fiatalember végül 1823. december 19-én vehette kezébe jeles ügyvédi diplomáját, majd hazatért Kehidára, ahol életében a gyakorlati tapasztalatszerzés időszaka következett. (Sándor, 1981) Deák Ferenc a nemesi rend tagjaként *ipso jure* szerepet vállalt a büntető jogalkalmazásban. Saját úriszéket ugyan nem tarthatott,³ de 1824-től kezdődően tiszteletbeli alügyészként, valamint árvaválasztmányi jegyzőként tevékenykedett. (Molnár, 2003) Ezeket a tiszteletdíj nélküli közhivatalokat elsősorban erkölcsi kötelességből fakadó szolgálatnak,⁴ illetve tanulási lehetőségnek tekintette, (Molnár, 1995a) hiszen anyagi függetlenségét nyugodtan alapozhatta a családja osztatlan, de tisztességes és kiegyensúlyozott jövedelmet biztosító birtokaira. (Molnár, 1992)

Említésre méltó körülmény, hogy az „ügyészség” fogalma a 19. század első felében még nem volt azonos a mai szóhasználattal. A Deákhoz hasonló, jogban jártas „prókátorok” elsősorban a jogkeresők bíróság előtti képviseletét látták el, tehát mai értelemben véve ügyvédi munkát végeztek. (Balogh, 2004a) A „becsületbeli ügyvéd” szerteágazó feladatai közé tartozott a szolgabírák vizsgálati jelentéseinek véleményezése, a vádemeléssel kapcsolatos teendőik ellátása, a vád perbeli képviselete, a replikák, perbeszéd, perorvoslatok elkészítése, előadása és intézése. Emellett gondoskodnia kellett az ítéletek végrehajtásáról, a büntetés-végrehajtás felügyeletéről, a rablajstromok készítéséről, valamint a tömlöcök időnkénti megvizsgálásáról. (Mezey, 2003) Az ifjú Deák e teendőinek ellátása

2 Többek között a Deák testvérek egykori gyámja, Hertelendy György és Deák Ferenc bátyja, Antal is ezt az utat követte. A Zala megyei első alispán feladatait 1819 és 1828 között előbbi, 1828-tól 1831-ig pedig utóbbi látta el. (Molnár, 1995a)

3 Deák Ferenc nem számított tehető birtokosnak, mindössze 21 jobbágy-családdal rendelkezett. (Balogh, 2004a)

4 „Igaz ugyan, hogy csak becsületbeli tisztii ügyész vagyok, de éppen a becsületért szegyenleném csupáncsak nevével viselni hivatalomnak” – írta Deák Vörösmarty Mihályhoz címzett, 1825. november 15-én kelt levelében. (Brisits, 1965:103.)

* Soltész Tamás, III. évfolyamos jogászszakos hallgató (nappali tagozat, osztatlan képzés), Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar.

1 A polgári átalakulás leglényegesebb, alkotmányos alapkövetelése (pl. a törvény előtti egyenlőség forradalmi gondolata) ugyanis a büntető kodifikáció során szakkérdésként, szabályozási keretfeltételként kerültek fel, és váltak megtárgyalhatóvá. (Balogh, 2004a)

során nap mint nap tapasztalhatta, milyen állapotban van a honi büntető jogszolgáltatás, és sajátosan sokat találkozott a büntetési rendszer problémáival. (Balogh, 2004a)

2.2. AZ ELSŐ BENYOMÁSOK KORABELI SZANKCIÓRENDSZERÜNKRŐL

Hazánk büntetőjogi ítékezése a 19. század első felében a középkorból megmaradt alapokon nyugodott. (Balogh, 2004b) Szankciórendszerünk alapvetően abszolút határozatlan volt, amely kiegészült a közbűncselekményekre előírt, abszolút határozott halálbüntetésekkel. Miután a törvények „rendes” büntetésként legtöbbször az élettől való megfosztást írták elő, a vád képviselőjében eljáró ügyésznek általában e szankciót kellett kérnie a perbefogottra. Ezzel magyarázható, hogy a *Corpus Juris*ban járatos Deák a Hármaskönyv első részének 15. cikke alapján kénytelen volt többek között a vásári lopáson ért Németh Ferenc és társai, illetve a csekély értékre elkövetett lopással vádolt Baranyai Ignác kivégzését indítványozni. (Molnár, 2003) A kis tárgyi súlyú bűncselekményeknél maradván, az ifjú alügyész az évek során többször hivatkozott a káromkodókat vesszőzéssel, botozással, s végső soron halállal büntetni rendelő 1563. évi XLII., 1659. évi XLII. és 1723. évi CX. törvénycikkekre, és számos egyéb kegyetlen büntető jogszabályra is.⁵ (Molnár, 1995a)

Deák jogi műveltsége ugyanakkor nem szorítkozott kizárólag a *Corpus Juris Hungarici* ismeretére. (Wlassics, é. n.) Az előírt büntetések indokolatlan szigorát, valamint az individualizáció lehetőségének hiányát hamar felismerő szakember kizárólag ügyészi tevékenységének korai időszakában támasztotta alá érvelését konkrét jogszabályokra történő hivatkozással. (Molnár, 1995a) Az általa képviselt ügyekben folyamatosan mélyítette elsőrendű elméleti ismereteit, eljutott a törvények rugalmas alkalmazásáig, a körülmények mérlegeléséig, az esetek egyedi, méltányos elbírálásáig. Érveléseiben évről évre több, a modernizáció jelszavaként szereplő gondolatra bukkanhatunk, amelyek a forrás közvetlen megjelölése nélkül is visszavezethetők a természetjog, a francia felvilágosodás, az angol liberalizmus vagy a klasszikus büntetőjogi irányzat eszméire.⁶ (Kajtár, 2003)

A fiatal jogász hozzáállását a legsúlyosabb büntetési nemhez ez idő tájt a bűncselekmények és elkövetők konkrét körülményei közötti különbségtétel határozta meg.⁷ A fennmaradt ügyiratok alapján kijelenthető, hogy Deák Ferenc alügyészi

praxisa során az előre kitervelten, nyereségvágyból, aljas indokból vagy célból, illetőleg különös kegyetlenséggel elkövetett emberölés bizonyított eseteiben nem ellenezte az élettől való megfosztás alkalmazását. Halálbüntetést érdemlő, kegyetlen gyilkosnak ítélte meg például a hidegvérű Kulcsár Antalt, Bognár Jánost és Kun Gábort, a gyilkossággal és többrendbeli rablással gyanúsított, mai értelemben erőszakos többszörös visszaesőnek minősülő Pais Pétert, valamint a cse-csemőgyilkossággal gyanúsított nemesasszonyt, Szabó Teréziát is. (Molnár, 2003)

Deák szemlélete ekkoriban nem állt távol a legtöbb intézményében kétségkívül elhanyagolt és elmaradott magyar fenytető gyakorlattól. Utóbbi különösen humánus oldalának számított ugyanis a ténylegesen végrehajtott halálbüntetések európai viszonylatban feltűnően alacsony száma.⁸ (Balogh, 2004a) Az összkép azonban az élettől való megfosztás *ultima ratio* jellegének erősödése ellenére is durva és kiszámíthatatlan büntető jogalkalmazásról árulkodott. Tipikus szankciónak számított az embertelen körülmények között, gyakran „előzetes büntetésként” letöltendő szabadságvesztés, amely általában nem tartott hosszú ideig, mert a 3-4 éves tartam már közelített a *de facto* halálbüntetéshez.⁹ (Bató, 2002)

A szabadságbüntetések végrehajtásának inhumánus voltával rendszeresen szembesülő tisztelbeli alügyész úgy vélte, az állami büntetőhatalom érvényesítésekor minden esetben el kellene kerülni, hogy ártatlan személyek igazságtalan vagy aránytalan sérelmet szenvedjenek. (Kajtár, 2003) Ez okból kifolyólag 22 olyan esetben indítványozta az eljárás megszüntetését, amikor a bűncselekmény nem volt egyértelműen bizonyítható, a terhelt magatartása legfeljebb távoli kísérletnek minősült,¹⁰ illetve a konkrét cselekmény enyhe súlyú, a társadalomra mindössze csekély fokban veszélyes volt. Az ilyen ügyekben többször javasolta a vádlott szóbeli figyelmeztetésének, megdorgálásának jogkövetkezményként való alkalmazását, elkerülve a törvény által előírt, aránytalanul súlyos joghatárny okozását. (Molnár, 2003)

3. A PÁLYAKEZDŐ POLITIKUS

3.1. ZALAI REFLEXIÓK

A fiatal Deák Ferenc jogászi habitusa szinte napról napra formálódott az általa képviselt ügyekben. Az egyre gyakorlottabbá váló szakember hamarosan újabb jogászi hivatalra lépett: az 1829. április 27-i vármegyei közgyűlés alkalmával, tapasztalatai és tekintélye alapján táblabírói kinevezésben részesült. (Molnár, 1995a)

5 Az említett törvényeken túl ilyen volt például Mátyás VI. dekrétumának 51. és II. Ulászló I. dekrétumának 82. cikkelye, amelyek a szándékosan, illetőleg előre kitervelten elkövetett emberölés elkövetőit fosztották meg a kegyelmi út igénybevételének lehetőségétől.

6 Mindez egyáltalán nem volt meglepő, hiszen „[a]z 1789-diki eszmék korán érintik lelkét,” (Wlassics, é. n.: 22.) majd pályafutása során az elmélet és a gyakorlat egymással mindig a legszorosabban összefüggött. (Balogh, 2004)

7 Szemléletét kiválóan tükrözi az 1829 szeptemberében, Babits József rablógyilkos ügyében elhangzott védőbeszéde: „Csak olyan gonoszokat kell tehát halálos büntetésekkel kiirtani, kiknek megmaradása több kárt okozna a közjónak, mint a mit az egy polgárnak eloltott életében veszthet; de a hol a bűnös megtérni készül, a hol alapos reménység lehet jobbulásához, ott szebb és felségesebb, a közjóra hasznosabb, s talán ezért igazságosabb is az életet megtartó kegyelem, mint a halálos törvénynek pontos teljesítése.” (Wlassics, é. n.: 87.)

8 A vizsgált időszakban a kivégzések száma évente átlagosan 10 alatti volt. (Fayer, 1896)

9 Kölcsey Ferenc egy alkalommal így jellemzett egy korabeli büntetés-végrehajtási intézetet: „A fogház egy földalatti pincze vagy verem volt, hol rendszeren 70-80 rabló, gyilkos és gyújtogató, rothadó nyirok és fojtó gőz közt ösztetorlaszolva őriztetett. Ide évenként egyszer vagy kétszer, égő fákyák mellett, fegyveres hajdúk kíséretében, halványuló arczzal és borzongó kellel szállott le a főügyész, széjjlenézendő: van-e még sok közöttük, kiket perbe idézni és megítéltetni elfelejtett.” (Fayer, 1896:18.)

10 A távoli kísérlet a korabeli jogszemlélet szerint előkészületnek minősült. (Molnár, 2003)

Időközben az 1827. évi VIII. tc. felújította azon bizottságok munkálkodását, amelyek a magyar jogintézmények szinte teljes spektrumára vonatkozó reformok kidolgozását kapták feladatul az 1791. évi LXVII. törvénycikktől. A bizottsági munka „társadalmi vitára” bocsátott eredményeit 1831 és 1832 során országszerte a megyei közgyűlések vitatták meg. (Balogh, 2004a) Az országgyűlés tárgyalásaira szánt javaslatok negyedik fejezete, a „jogügyi munkálat” négy tárgyban igényelte a megyék véleményét. A bírósági szervezet, a rendes peres eljárás és a polgári törvények mellett az országos bizottság tárgyalásra javasolta az 1795. évi büntetőkódex átdolgozott változatát is.¹¹ (Mezey, 2003) A Zala megyei közgyűlés 1831. január 17-i ülésén megválasztott grémium a legismertebb jogászokra kívánta bízni a bizottsági iratok véleményezését. A korszakban szinte magától értetődőnek tűnt, hogy a választmány a jogilag képzett, büntetőjogban is jártas Deák Ferencet, valamint fivérét, Antalt kérte föl a reflexiók elkészítésére. (Mezey, 2003)

Az ifjú táblabíró büntetőjogi kodifikációval való tényleges és személyes kapcsolata tehát 1832-ben vette kezdetét. (Balogh, 2004a) A zalai javaslatcsomagban többnyire a 28 esztenős Ferenc gondolatait ismerhetjük meg, aki a 18. és 19. század fordulójának európai tudományos követeléseit igyekezett beépíteni a magyar jogi közgondolkodásba. A kész anyagban élesen kirajzolódott érvelési technikájának kérlelhetetlen logikája, világos és áttekinthető hivatkozási rendszere, plánumait már ekkor áthatotta a „sok régít eltörölni, sok újat alkotni, sokat javítva változtatni” deáki szelleme.¹² (Molnár, 2000)

A szankciórendszer vonatkozásában figyelemre méltó Zala megye reflexióinak halálbüntetéssel kapcsolatos állásfoglalása. A Deák testvérek, hazai és nyugat-európai kortársaikhoz hasonlóan, a generális prevenciót tekintették a büntetés fő céljának. Ebből az alapvetésből és Ferenc gyakorlati tapasztalataiból kiindulva nem álltak elő az élettől való megfosztás eltörlésének gondolatával, mindössze a súlyosabb szankció végrehajtására nézve fogalmaztak meg markáns különvéleményt. (Balogh, 2004a) A halálbüntetés és a testi fenyítések nyilvános végrehajtásáról a „köztapasztalás” alapján úgy vélték, hogy az inkább kelt szánalmat és együttérzést a szemlélőben, mint gondolatokat a bűn és a büntetés szoros együvé tartozásáról. (Mezey, 2003) Érvelésükben közvetetten megjelent a klasszikus büntetőjog atyja, Cesare Beccaria egyik alaptétele, miszerint a bűnözés legerősebb fékje nem a büntetések példás kegyetlensége, hanem azok elmaradhatatlansága. (Beccaria, 1967)

A büntetőjog-tudományban jártasabb testvér, Ferenc meglátása szerint „célirányosabb volna törvény által ezt határozni, hogy minden halálos büntetés az ítéletnek nyilvánosságos, és az egész megye kebelében is leendő kihirdetése után nem nyilván, hanem a tömlőben teljesíttessék, s a teljesítésnek percenete

csak a lélekharangnak meghúzása által adassék a közönségnek tudtára”. (Molnár, 2000:185) A zárt helyen történő végrehajtás melletti állásfoglalás a korszakban felettebb haladónak számított, hiszen az összeurópai praxis ekkoriban a nyilvános kivégzéseket részesítette előnyben. (Balogh, 2004a) A táblabíró előremutató gondolata viszont gyökeret vert a kialakulóban lévő magyar büntetőjog-elméletben, és évtizedekkel később hozzájárult ahhoz, hogy első hatályba lépett büntető törvénykönyvünk, a szerzője után gyakran Csemegi-kódexként emlegetett 1878. évi V. tc. az *intramuran* végrehajtás elvét juttassa érvényre. (Lőw, 1880) A vélemény további része, amely az elítélt holttestének elrettentő célú közszemlére tételét indítványozta, valószínűleg nem Deák Ferenc tollából származott. A hagyományos, rendi erőszakosságot sugárzó megoldás feltehetően a „*werbőcziánus*” Antal meggyőződését tükrözte, akinek nézőpontja ebben a kérdésben is ellentétben állhatott a brutalitás minden formájától idegenkedő öcs nézeteivel. (Balogh, 2004a)

A megyei észrevételekben a halálbüntetés mellett a „*nemzet prókátora*” testi büntetésekhez való hozzáállásáról is képet kaphatunk. Köztudott, hogy a korszak testi szankciói nemesekkel szemben nem voltak alkalmazhatók, az 1830. évi javaslat pedig kizárta volna a testi fenyítések kereskedőkre, céhbéli mesteremberekre, szorgalmatos parasztokra, helységi előjárókra és haszonbérlokkra történő alkalmazását is. A kiváló felkészültségű zalai jogász ugyanakkor felhívta a figyelmet arra a tényre, hogy bizonyos mesterségek, foglalkozások lelkiismeretes üzése nem feltétlenül jár együtt erkölcsös, példamutató életmóddal. A tehetős, de dolgos személyekkel szemben a szabadságelvonást önmagában nem tartotta elegendő, kellően preventív hatású büntetésnek, ezért kiállt a botbüntetés szélesebb alkalmazási körének fenntartása mellett.¹³ (Molnár, 2000) Állásfoglalásából megállapítható, hogy a „*haza bölcse*” zalai reflexiók keletkezésének idején még nem a testi fenyítések alkalmazási körének szűkítése révén képzelte el a jogegyenlőség megteremtését és a rendies privilégiumok számának csökkentését.

3.2. DEÁK KÖVETI FELSZÓLALÁSAI

Deák Ferenc felkérése a zalai javaslatcsomag elkészítésére egyrészt a megye elismerését jelezte a kiváló jogász iránt, másrészt a későbbi államférfi közélet irányába történő orientációját vetítette elő. (Mezey, 2003) A tehetséges fiatalember hamarosan valóban politikai pályára lépett, és 1833. május 1-jétől kezdődően követként képviselte Zalát az országgyűlésben. (Kónyi, 1882–1886) Miután felváltotta bátyját a követségben, felszólalt a karok és rendek táblájának május 2-i kerületi ülésén, ahol a községek belső igazgatásáról szóló törvényjavaslat községi bírák választásáról szóló szakasza volt napirenden. Beszédével alapvetően azt próbálta elérni, hogy a bűnbe eső községi bírót ne büntethessék a gyűlöletre hajlamos közbirtoikosok. Joghatósági kérdésben nyilvánított véleményén túl a pályakezdő politikus felemelte szavát a botozás mint megcsúszó testi büntetés községi bírákkal szemben történő

11 Az 1830. évi javaslat valóban az 1795. évi elaborátumot vette alapul, de szerkezetére nagy hatást gyakoroltak az 1810. évi francia Code Pénal megoldásai. A büntető jogkövetkezmények *in abstracto* kizárólag a tervezet kihágásokról szóló rendelkezései között kerültek említésre, a büntetőjogi részben nem. (Balogh, 2004b)

12 Hertelendy Károly másodalispán (Deák Ferenc későbbi követtársa) Séllyey Elekhez intézett, 1832. április 3-án keltezett levelében így méltatta a Deák testvérek munkáját: „Szerencsénkre még, hogy Deák Antal és Ferkó szép észrevételeket előre már kimunkáltak. Mondhatom, a pesti nyomtatványok elbűjnének, ha ezeket a miénket látnák!” (Molnár, 2000:261)

13 Deák Ferenc kijelentéseit leginkább tiszteletbeli alügyészként, valamint táblabíróként szerzett tapasztalataira alapozta. (Molnár, 2000)

alkalmazása ellen. (Kónyi, 1882–1886) Meggyőződése tehát érezhetően változásnak indult az időben nem is oly távoli ügyészi és táblabírói praxis, illetve a Zala megyei észrevételek szövegezése óta.

Az elméleti szempontból is rendkívül tájékozott jogászra követségi évei alatt egyre nagyobb hatást gyakoroltak a reformkori politikai elit polgári gondolatai.¹⁴ Amikor Deák az új világnézet terjedésének hatására 1833 júniusában és szeptemberében kiállt a jobbágyok személy- és vagyoni batorságának biztosítása mellett, már egy egész osztály méltatlan helyzetének megszüntetése érdekében szólalt fel.¹⁵ (Kajtár, 2003) Beszédeiben továbbra sem indítványozta jogrendszerünk teljes megtisztítását a testi büntetésektől, de fellépett a kihallgatás és jogszerű elítélés nélküli botozással szemben. (Kónyi, 1882–1886) A büntetőjog-tudományban jártas Deák érvelése lényegében a klasszikus büntetőjogi iskola egyik – Beccaria óta ismert – alapvetésén, a *nulla poena sine crimine* elvén nyugodott. (Beccaria, 1967)

A politikus ezt követően többször is szót emelt a jobbágy-ság földesúri önkénnyel szembeni védelmében, a rendi gögre támaszkodó büntető igazságszolgáltatásra, illetve a meghaladottnak ítélt büntetési nemekre pedig egyre inkább a társadalmi fejlődés gátjaként tekintett. 1835 novemberében már az elavult jogintézménynek tekintett testi szankciók végleges eltörlését sürgette,¹⁶ meglehetősen indulatosan nyilatkozva a jobbágyokkal kapcsolatos jurisdikcióról és a zalai reflexiók idején még általa is támogatott botbüntetésről: „Mert alkalmazni azért nem emelkedett még fel itt-ott a nép keblében a magasabb emberiségnek szelídebb érzelme, mivel úgy bántak vele, mint barommal.” (Wlassics, é. n.: 181.)

Gróf Széchenyi István írásain, illetőleg Deák Ferenc kijelentéseiben felbátorodva, az 1830-as években többen is hasonló szellemben nyilvánultak meg a testi fenyítés kérdéséről.¹⁷ A reformerek modern gondolatai az országos praxisban is visszhangra találtak. Hazánk számos pontján egyre ritkábbá váltak a ténylegesen végrehajtott botbüntetések, valamint az *intramuran* végrehajtás is a testi büntetések körében terjedt el először, miután a botozások már nem a nyilvános piactereken, hanem a megyeházák udvarain zajlottak. Mindez nagy előrelépésnek számított a 19. század derekának rendi kötöttségekkel terhelt Magyarországon. (Fayer, 1896)

14 A polgári világnézet térhódításának szempontjából kiemelkedő jelentőséggel bírtak gróf Széchenyi István *Hitel, Világ és Stádium* című művei, amelyek *implicite* számos büntetőjogi vonatkozást is tartalmaztak, valamint a magyar reformerek előtt álló feladatként aposztrofálták a büntetőjog kodifikációját és megújítását. (Fayer, 1896)

15 A fiatal Deák Ferencet gyakorló jogászi tevékenysége meg nem oldható társadalmi problémákkal és tragikus sorsok tömegével szembesítette. Kereső tapasztalatai hozzájárulhattak ahhoz, hogy a tehetséges ifjú hamar kiemelkedő jelentőségű államférfivá érett, aki embertársai iránt rangkülönbség nélkül érzett felelősséget, és rajtuk segíteni szándékozott. (Molnár, 1995b)

16 A nem nemesek büntetőpereinek fellebbviteléről szóló törvényi javaslatának november 17-i tárgyalása során Deák Ferenc már *expressis verbis* kijelentette: „Ámbár általában el lehet mondani, hogy ha bot nélkül in thesi nem lehetetlen a kormányzás s rendfenntartás, Magyarországon sem az.” (Kónyi, 1882–1886:178.)

17 A büntetőjog-tudományban jártas nemzeti nagyjaink közül – a teljesség igénye nélkül – említhető például báró Eötvös József és Szemere Bertalan neve. (Fayer, 1896)

Deák Ferenc kivételes szankciótani műveltségéről tett tanúbizonyságot, amikor a követek 1834 októberében az úrbéri kihágások büntetése tárgyában disputáltak. A jobbágy-ság fokozatos emancipációját zászlajára tűző Deák támogatta Somssich Miklós indítványát, amely a bűncselekmények elbírálásának lehetőségét a földesúrról a szolgabíróra kívánta átruházni, illetőleg a hanyagul dolgozó jobbágy büntetését „*árestom*” helyett kétnapi ingyen munkában állapította volna meg.¹⁸ Zala megye követe aránytalanul súlyos, s emiatt célszerűtlen szankcióként tekintett a rövid tartamú, testi fenyítéssel kiegészülő szabadságelvonásra. A munkabüntetést ezzel szemben a hanyag jobbágyra nézve javító-nevelő hatású, ráadásul jóvátételi jellegű szankciónak tartotta. (Kónyi, 1882–1886) Meglátása számos tekintetben megelőzte korát. A javítás büntetési célként való hangsúlyozása, illetve a rövid tartamú szabadságvesztés alternatív szankciókkal, így például munkabüntetéssel történő felváltásának gondolata a klasszikus irányzat idején egyáltalán nem volt jellemző. A Deák által kifejezésre juttatott gondolatmag az 1830-as években olyan forradalmi-nak számított, hogy végül csak a 19. és 20. század fordulóján szökkent szárba Franz von Liszt műveiben.¹⁹ (Sós-Tóth, 2006)

4. A BÜNTETŐJOGI KODIFIKÁCIÓ

4.1. „JELSZAVAINK VALÁNAK: HAZA ÉS HALADÁS.”²⁰

Az 1830-as évek második felének hűtlenségi pererei, valamint az azokból fakadó alkotmányos kivánalmak felgyorsították a politikai folyamatokat. (Ferenczi, 1904) A szólásszabadsággal kapcsolatos ügyek megvitatásában Deák Ferenc is aktívan részt vett. A szólás szabadsága tárgyában többször szót emelt a jogalkalmazói önkény ellen, érveléseit a *nullum crimen et nulla poena sine lege* klasszikus büntetőjogi elvekre alapozva. (Wlassics, é. n.) Wesselényi Miklós ügyével kapcsolatban még a rendi kori szankciórendszer egyik jellemzője, a hűtlenség eseteire előírt fő- és jószágvesztés veszélyeire is felhívta a figyelmet. A törvények ilyen tartalmú rendelkezései – a jogalkalmazók hatalmaskodásával párosulva – ugyanis a történelem során többször oda vezettek, hogy „*az emberek vagyona nem azért confiscáltatott, mert büntettet követvén el, e miatt elítéltettek, hanem megfordítva: azért ítéltettek el, hogy vagyonuk confiscáltassék*.”²¹ (Lőw, 1880:295.)

A szólásszabadság, a törvény előtti egyenlőség és számos további követelés elérése, illetőleg az évszázados sérelmek orvoslása végett az 1839–1840. évi reformországgyűlésre több

18 Az „*árestom*” lényegében testi fenyítéssel, böjttel és bilincsel súlyosított, rövid ideig tartó fogságbüntetés volt. Maximumát az 1830. évi javaslat hat hónapra határozta volna meg, feltehetően a korabeli magyar bírói gyakorlathoz igazodva. (Balogh, 2004b)

19 Több mint 100 éve már, hogy a Deákhhoz hasonlóan gondolkodó Liszt „*keresztes-hadjáratot*” hirdetett az egy évnél rövidebb tartamú, végrehajtható szabadságvesztések ellen, de kiemelésre méltó körülmény, hogy a rövid tartamú szabadságvesztések dilemmája napjainkban is nyitott. (Sós-Tóth, 2006)

20 Részlet Kölcsey Ferenc „*Búcsú az országos rendektől*” című politikai beszédéből. (Kölcsey, 1960:66.)

21 Tartalmát tekintve Deák politikai beszédében is ez a frappáns, Csemegi Károly által megfogalmazott gondolat jelent meg a fő- és jószágvesztés visszaszűntetésével kapcsolatban.

megye is követutasítást adott egy új büntetőkódex kidolgozására. A büntető törvényhozásra irányuló indítványt végül Zemplén követe, Lónyay Menyhért terjesztette elő 1839. szeptember 23-án. Deák támogatón szólalt fel mellette, és – a magyar börtönök siralmas végrehajtási körülményeire tekintettel – elsődlegesen egy országos választmány felállítását szorgalmazta a börtönrendszer megállapítása céljából. (Ferenczi, 1904)

Miután az 1840. évi V. tc. meghatározta a börtönügyi grémium összetételét és feladatait, a büntetőjogi kodifikáció a hazai sajtó és tudományos élet központi témájává vált. Szalay László „*Codificatio*” címmel tanulmányt jelentetett meg a *Budapesti Szemle* márciusi számában (Szalay, 1840) és a Kossuth vezette *Pesti Hírlap* is felkarolta a büntető kodifikáció ügyét. Amíg a reformkor meghatározó személyiségei büntetőjogi kérdésekben disputáltak,²² Pulszky Ferenc Heidelbergbe utazott, ahol felkereste a korabeli Európa kimagasló jogtudósát, Karl Joseph Anton Mittermaiert.²³ A német kiválóság ígéretet tett, hogy lehetőségeihez mérten támogatni fogja a magyar törvényhozási munkálatokat. (Ferenczi, 1904)

A Magyar Tudományos Akadémia időközben pályázatot írt ki a büntetési cél és jogalap meghatározására, amelyen a beérkező munkák közül Szemere Bertalan tanulmánya vitte a prímet. „*A büntetésről s különösbbe a halálbüntetésről*” című pályamunka, amely a büntetés célja és jogalapja szempontjából egyaránt elutasította a halálbüntetést,²⁴ Deák Ferenc szankciórendszerrel kapcsolatos gondolkodására is nagy hatást gyakorolt. Többek között ennek az esszének köszönhető, hogy a büntető jogalkotás idejére az egykori zalai ügyész már a legsúlyosabb szankció eltörlésének pártján állt. A korábban ismertetett iratok alapján ugyanis nem tartom kizártnak, hogy a pályáját „*becsületbeli ügyvédloként*” kezdő Deák – Szemere behatása nélkül – szűk esetkörre, a szándékos emberölés mai értelemben vett minősített eseteire fenntartotta volna büntetési rendszerünk legsúlyosabb elemét.

A grandiózus jogtudományi előzményeket az országbíró által összehívott egyeztető tárgyalás követte, ahol a választmány tagjai felosztották egymás között a munkát, valamint megállapodtak abban, hogy ne csak a börtönrendszer megállapítására kerüljön sor, hanem három büntetőjogi kódex (anyagi, eljárási és börtönügyi) készüljön. A büntetőjog terrénumában jártas, felvilágosult Deák az anyagi jogi rész kidolgozását vállalta magára. (Balogh, 2004a) A „*misszió*” vezetésére maximálisan alkalmasnak bizonyult, hiszen pályáját minden szakaszában áthatotta a törvényesség feltétlen tisztelete, (Kajtár, 2003) így világosan látta, hogy a Habsburg birodalmi politikával szembeni egyetlen hatékony fegyverünk a jog eszköztára. Tisztában volt megbízatása fontosságával, azzal, hogy egy modern büntetőkódex segítségével a magyar nemzet kézzelfog-

ható haladást érhet el nemcsak egy elmaradott jogterület fejlesztése, hanem a polgári társadalom irányába történő elmozdulás terén is. (Balogh, 2004a)

A bizottsági ülések nyilvánosságának kérdése már az országos választmány létrejöttékor felmerült. (Ferenczi, 1904) A kérdésben végül a Majláth György által képviselt konzervatív álláspont kerekedett felül, Deák azonban különvéleményt jelentett be, és az általa vezetett albizottságra nézve nem tartotta kötelezőnek a plénum nyilvánosságot kizáró határozatát. (Balogh, 2004a) Így fordulhatott elő, hogy az anyagi jogi grémium ülésein többször megjelent Dessewffy Aurél, Batthyány Lajos, Kossuth Lajos, sőt Széchenyi István is.²⁵ (Pulszky, 1884) Az albizottságot egyébként alapvetően erős és felvilágosult „*csapatagok*” alkották. A társ-kodifikátorok körébe tartozott az éles logikájáról híres Klauzál Gábor, a jobbágyi emancipáció reformkori élharcosa, Bezerédj István, báró Eötvös József, Fábry István, Haader Pál, Wenckheim Béla és a hazai jogalkotás kitűnő ismerője, Pulszky Ferenc is. (Balogh, 2004a) A „*csapatot*” elnökként koordináló Deák Ferenc pedig valódi vezetőként viselkedett a kodifikációs munkálatok idején.²⁶ A jogtörténeti emlékezet okkal kapcsolja nevéhez azt az 1843. évi anyagi büntetőjogi javaslatot, amelyen leginkább modellezhető a korabeli magyar krimináldogmatika színvonala (Balogh, 1998), mert abban gyakorlatilag „*minden szó a Deáké*”. (Pulszky, 1890:2)

4.2. A TÖRVÉNYJAVASLAT SZANKCIÓRENDSZERE

A büntettekről és büntetésekről szóló anyagi jogi javaslat eredeti, és korának viszonyai között mindenképp progresszív jogalkotási remekműnek tekinthető. Az általános és különös részre osztott tervezet provokatív módon a törvény előtti egyenlőség elvének meglétéből indult ki, megfogalmazása feltételezte a rendi kiváltságok nemlétét. (Balogh, 2004a) A bűncselekmények *dichotom* felosztását (büntett és kihágás) magáévá tevő, a büntetőjogi felelősség határait és feltételeit részletesen szabályozó törvénymű által taxatív felsorolt büntethetőségi akadályok, valamint enyhítő és súlyosító körülmények között megjelentek a fiatal zalai alügyész gyakorlati éveiben leggyakrabban értékelésre kerülő körülmények, így a szándékosság, a visszaesés, a bűncselekmény különös kegyetlenséggel történő elkövetése, a fegyveres elkövetés, illetve a beszámítási képesség különféle okokból fakadó hiánya is.

A *nullum crimen et nulla poena sine lege* alapelveken nyugvó javaslat jelentősen támaszkodott a nyugat-európai államok törvényhozási eredményeire és büntetőjog-tudományára, de elvi jelentőségű megoldásaiban, így elsősorban

22 Gondoljunk csak Kossuth és Széchenyi, a liberális és a fontolva haladó tábor vitájára! (Fayer, 1896)

23 Mittermaier korának egyik legjelentősebb jogászprofesszora volt, aki a heidelbergi egyetemen végzett munkája mellett politikai szintén is aktívan tevékenykedett. A külföldön legismertebb német jogász nagy levelező hálózatban állott, mintegy tizezernyi levelét a frankfurti *Max Planck-Institut* dolgozta fel, és adta ki nyomtatásban.

24 Szemere élettől való megfosztás elleni fő érvei az emberi élet elidegeníthetlensége, illetőleg a társadalmi szabadság és béke fenntartásának egyéb lehetséges eszközei voltak. A halálbüntetést helyettesítő szankcióként az „*örökfogságot*”, azaz az életfogytig tartó szabadságvesztést javasolta. (Szemere, 1841)

25 A tanácskozások rendszerint délelőtt 9 és délután 1 óra között kerültek megtartásra, Deák pesti lakásában. (Ferenczi, 1904)

26 A bizottság jegyzője később így emlékezett meg a közös munkáról: „*[Deák] reám bízta az adatok összeszedését, minden cikknél elő kellett adnom a Code Napoleon [értsd: Code Pénal] s mintegy tizenegyzed codex szövegét, ezeknek egymástól való eltérését s a hol voltak, Mittermayer nézeteit. Erre megindult a discussio, melynek bevégeztével mindegyikünknek a cikk szövegét kellett szerkeszteni és felolvasni; formulázásunkat Deák reassumálta, élesen megbírálta s végre maga megírta, vagy megdictálta a szöveget. A mint egy fejezetet bevégeztünk, lefordítottam németre s megküldtem Mittermayernek, kinek észrevételeit még egyszer megfontoltuk s hol elfogadtuk, hol elvetettük.*” (Pulszky, 1884:148.)

a büntetési rendszer kialakításában teljesen új utakon járt. (Görgényi et al., 2014) Mittermaier későbbi kritikájában így méltatta a Deák Ferenc névvel fémjelzett törvényhozási kísérletet: „Egy törvényhozói mű sem hordja magán ekkora mértékben azt a törekvést, hogy a kor előhaladásának, az igazságosság követelményeinek s a büntetőjog legújabb elveinek megfelelő törvénykönyvet adjon, mint a mennyire a magyar javaslatban ez megvan.” (Ferenczi, 1904:357.)

4.2.1. A HALÁLBÜNTETÉS MELLŐZÉSE

Az élettől való megfosztás, mint legsúlyosabb büntetőjogi szankció, bevett, mondhatni „rendes” büntetésnek számított a 19. század közepén. A magyar tervezet keletkezésének idején minden európai állam büntető törvénykönyve ismerte a halálbüntetés valamely formáját. Az albizottság által figyelembe vett badeni javaslat például 17 bűncselekményre írta elő az élettől való megfosztást, míg az 1843. évi porosz tervezetben tíz büntetett esetén várt (akár minősített) kivégzés az elkövetőre. (Fayer, 1896) Napóleon büntető törvénykönyve, az 1832. évi novella rendelkezései által jelentős mértékben enyhített Code Pénal pedig nyolc esetben fenyegetett nyaktílvál a Deák-féle javaslat születésekor. (Németh, 1867) Nem csoda, hogy az adott történeti kontextusban még a magyar kodifikációt segítő német jogtudós sem látott reális esélyt az embertelen szankciónem büntetőtörvényből való sikeres kiiktatására. (Fayer, 1896)

A büntetési nemről emiatt hosszú vita alakult ki a bizottságban, amelynek végeztével a nagy többség a szankció megszüntetése mellett tette le a voksát. A kisebbség fenntartotta magának a különvélemény megfogalmazásának jogát, ám ilyen végül nem készült. (Balogh, 2004a) Az, hogy az élettől való megfosztás nem szerepelt a tervezetben, egyértelműen Deák határozottságának érdeme, de a bizottsági tárgyalás kapcsán Bezerédj István döntő jelentőségű szónoklatáról is meg kell emlékeznünk. Az anyagi jogi albizottság tagjának „*elragadó*” szónoklata gyakorolt ugyanis maradandó hatást többek között Majláth országbíró véleményére. (Csengery, 1851) A felszólalás hatására, sokak meglepetésére még a halálbüntetés-párti gróf Teleky József, Zarka János és Vay Miklós is a szankciónem ellen szavazott.²⁷ (Pulszky, 1884)

4.2.2. A TESTI FENYÍTÉS KÉRDÉSE

A testi büntetések kérdésében egyhangú bizottsági határozat született. Az egységes álláspont kialakításakor feltehetően kiemelkedő szerep jutott a „*nemzet prókátora*” meglátásainak, illetőleg retorikai képességeinek. Miután a büntető törvénykönyv tervezetének elvi alapját a reformkor nagyjai által felmagasztalt polgári jogegyenlőség eszméje képezte, a korábbi, jobbágyságot lealacsonyító gyakorlat nem volt fenntartható. Az indokolás részét képezte továbbá Deák azon érve, amely

szerint a test szankcionálása „*a büntetés egyik főkellékét, a javítást, [s]em foglalja magában*”. (Fayer, 1896:103)

A kódextervezet azonban nem pusztán lemondott a testfenyítő büntetések alkalmazásáról, hanem annak 14. §-a *expressis verbis* elutasította a becstelenítő szankciókat. Ennek oka a polgári jogegyenlőség eszméjére épülő liberális gondolkodás volt. (Balogh, 1998) Eszerint az állam polgárának vannak elidegeníthetetlen és elvehetetlen jogai, mint például az emberi élethez és méltósághoz való alkotmányos alapjog. A korszakban köztudott volt, hogy a „*haza bölcse*” számára az emberi élet és méltóság még a (javítható) bűnözőkben is hordozott értékelemet. (Kajtár, 2003) Említésre méltó körülmény, hogy a magyar jogrendszer megtisztítása a becstelenítő büntetésektől az élettől való megfosztás kiiktatásához hasonló jelentőségű törekvésnek számított. A pellengérré állítás ugyanis az 1840-es években még Európa-szerte divatozott. A francia Code Pénal büntetési rendszeréből például csak az 1848. évi események következtében megszületett büntetőnovella törölte ki az addig mellékbüntetésként rendszeresen alkalmazott szegyenpadot. (Németh, 1867)

4.2.3. A SZABADSÁGVESZTÉssel KAPCSOLATOS DILEMMÁK

A büntettekről és büntetésekről szóló javaslat a halálbüntetés és a testi szankciók végleges mellőzésével középpontba állította a szabadságvesztés különféle változatait, azaz a rabság és a fogság büntetést. Mittermaier véleménye szerint előremutató lépés volt, hogy a szabadságelvonásnak mindössze kétféle változata került szabályozásra, hiszen ez a megoldás a végrehajtásában egységes szabadságvesztés irányába hatott. (Tarnai, 1885)

A bizottsági disputa idején kérdésként merült fel a szabadságvesztés leghosszabb idejének megállapítása. Ezzel kapcsolatban többen úgy érveltek, hogy a 20 éves generális maximum elegendő lehet a speciálprevenció mint büntetési cél elérése érdekében. A szerkesztők azonban abból a feltevésből indultak ki, hogy egy fiatalon elítélt, javíthatatlan bűnöző akár két évtized elteltével is ártalmas, társadalomra veszélyes személy maradhat. Ezen észrevétel értelmében úgy döntöttek, hogy a büntetési nemek katalógusának élére a Szemere pályaművében is ajánlott „*örökös rabság*” kerül. (Varga, 1980) A „*nemzet prókátora*” és társai hozzáállása nem volt egyedülálló a joghistoriában. Az abolíció útjára lépő államokban kezdettől fogva népszerű az a felfogás, amely szerint a halálbüntetés pótlása miatt nélkülözhetetlen az életfogytig tartó szabadságvesztés fenntartása.²⁸ (Angyal, 1909)

A határozott ideig tartó rabság, illetve az egyévi maximummal rendelkező fogház („*arestum simplex*”) büntetések kapcsán a fenti kérdés „*pandantja*” is felmerült. (Balogh, 2004a) A kérdésre, hogy legyen-e a szabadságvesztésnek

27 Vay Miklós esete különösen érdekes, hiszen ő még idős korában, 1878-ban is lelkesen fölszólalt az élettől való megfosztás fenntartása mellett. (Balogh, 2004)

28 Az életfogytig tartó szabadságvesztés arányosság címén történő fenntartása egyébként sem új keletű elképzelés. A halálbüntetést ismerő államok törvényhozásai közül az 1810. évi francia *Code Pénal* szerkesztői fogalmazták meg elsőként, hogy az élettől való megfosztás és a határozott tartamú szabadságelvonás közötti fokozatosság fenntartása érdekében szükséges az örökös büntetések szankcióneműbe történő felvétele. (Németh, 1867)

törvényben meghatározott minimuma, a választmány nem mel felelt. A különösebb vita nélkül meghozott döntés alapjául az évszázados magyar gyakorlat szolgált, ahol a bíró konkrét jogszabályi rendelkezés híján szabadon dönthetett az egyes ügyekben. A bizottsági döntés indokolása mindössze annyiból állt, hogy „nem ritkán olyatén esetek fordulnak elő, melyekre nézve a büntetést még e minimum alá is parancsolja szállíttatni a méltányosság”. (Fayer, 1896:104) Pulszky Mittermaierhez címzett levele emellett lényeges szempontként utalt az „emberiség folytonos haladására”, a civilizáció általi állandó enyhülésre, valamint az országbíró véleményére, aki szerint alig képzelhető el olyan minimum, amelyet a gyakorlat egyes esetekben túlságosan szigorúnak ne találna. (Balogh, 2004a) A jegyző által írott hosszas indoklásra valószínűleg azért volt szükség, mert a német professzor korábban a fogságbüntetés minimumának hat hónapban történő megállapítását javasolta az albizottságnak. (Tarnai, 1885)

A szabadságbüntetések terén abszolút határozatlan magyar büntetési rendszert tehát a büntetéskiszabás egy új, sajátos szisztémája váltotta volna fel. Az 1843. évi javaslat büntetési minimumot nem ismert, relatíve határozatlan rendszerében kizárólag a büntetési tételkeret felső határa került megállapításra. (Görgényi et al., 2014) A javaslat büntetéskiszabási rendszere tehát nem adott volna teret sem a jogalkotói, sem pedig a jogalkalmazói visszaéléseknek, hanem a gyakorlatban a törvényhozás és a bíróságok közötti munkamegosztást kívánta meghonosítani.

4.2.4. TOVÁBBI SAJÁTOSSÁGOK

A törvényjavaslat a szabadságelvonás különböző nemein túl büntetésként szabályozta a közhivatal elvesztését, a pénzbüntetést és a bírói megdorgálást. Az imént említett szankciók közül az első kettő egyértelműen a konformitás, a nyugat-európai mintáknak való megfelelés eredménye. A mai közügyektől eltiltáshoz hasonló büntetést ugyanis már az 1810. évi francia büntetőkódex is ismert „közpolgári alábbítás” néven (Németh, 1867). A pénzbeli szankciók pedig a 19. századra vetkőzték le a kompenzációs jellegüket, és váltak klasszikus értelemben vett közbüntetéssé. A közbüntetés-jelleg megnyilvánulása a Deák-féle tervezetben is tetten érhető. (Pápai-Tarr, Sipos, 2019) A javaslat elfogadása esetén a szabadságvesztés főszabály szerint nem lett volna pénzbüntetésre változtatható, de utóbbi meg nem fizetése fogságbüntetést vont volna maga után. Ha az elkövető kiskorú volt, és szülei a pénzbeli büntetést helyette nem akarták megfizetni, csődeljárás alatt állt, vagy képtelen volt a pénzbüntetés megfizetésére, akkor egynapi fogsága öt forint pénzbüntetéssel ért volna fel. Reformkori nagyjaink alkotása emellett lehetőséget biztosított volna a büntetés egy részének megfizetésére és a fennmaradó rész átváltoztatására is. (Balogh, 1998)

A 19. század első felében akár hungarikumnak is tekinthető bírói megdorgálás szankciórendszerben való szerepeltetése egyértelműen Deák Ferenc keze nyomát viseli. Ahogyan korábban említésre került, az ifjú ügyész az aránytalanul súlyos szabadságvesztés elkerülése érdekében a társadalomra kis fokban veszélyes konkrét magatartások körében előszeretettel indítványozta az elkövető bíró általi, szóbeli figyelmeztetését.

(Molnár, 2003) A lehető legenyhébb jogkövetkezmény alkalmazását előtérbe helyező nézete pedig valószínűleg a kodifikáció idejére sem változott. Ezt támasztja alá az 1843. évi javaslatban megjelenő leszállás vérbeli polgári intézménye is. (Balogh, 1998) A jogintézmény lehetőséget biztosított volna a legcsekélyebb büntetés legsúlyosabb bűncselekmény esetén történő kiszabására, valamint a rabságról fogságra és fogságról megdorgálásra való átmenetre is. (Görgényi et al., 2014) A deáki eredetű dorgálás, mint a társadalomra csekély mértékben veszélyes magatartások minimális hátránytartalmú jogkövetkezménye, később a pozitivista iskola javító-nevelő hatást célzó tanainak előtérbe kerülésével jelent meg a magyar jogtörténetben.²⁹ A dorgálás elvi kiindulópontja pedig napjainkban is létezik, a 19. század derekán megjelent büntetés lényege jelenleg a megrovás intézkedésben él tovább.³⁰

Pulszky és Mittermaier levelezéséből az is kiderül, hogy a tervezet szankciórendszerében eredetileg a korszakban még alig ismert reparatív szemléletmód egy ékes példája, a „megkövetés” büntetés is szerepelt. A mai tevékeny megbánáshoz hasonló,³¹ sértetti kompenzációra és békítésre irányuló jogintézmény bizonyára Deák felvilágosult gondolkodásmódjának eredménye volt, és azt a feltevést látszik igazolni, miszerint a „haza bölcse” alternatív szankciótani víziói nemcsak korán, hanem a klasszikus büntetőjogi iskola tanain is túlmutattak. A német jogtudós ugyanakkor nem javasolta a szankciónem felvételét a büntetési nemek katalógusába, mert annak végrehajtása a kor magyar körülményei között nehezen lett volna ellenőrizhető, az együtt nem működő „megkövetésre” ítélték pedig aránytalanul kemény fellépésre számíthattak volna. Mittermaier tanácsának következtében a jogkövetkezmény végül nem került be a javaslat végleges szövegébe, de sajátos, jövőbe mutató jellege miatt mindenképp említésre méltó.

5. ÖSSZEZÉS

Összességében megállapítható, hogy Deák Ferenc büntetési rendszerről alkotott véleményét nagyban befolyásolta a pályáján végigvonuló kettősség, amely egyrészt a *Corpus Juris* tökéletes alkalmazásában és a történeti alkotmányosság tiszteletében, másrészt az európai gyökerű liberális jogi kultúra érveinek, fegyvertárának érvényesítésében nyilvánult meg. (Kajtár, 2003) Az ifjú alügyész halálbüntetéssel kapcsolatos gyakorlata során igyekezett megfelelni a hazai törvények elvárásainak, de idővel érveléseiben többségbe kerültek a francia és brit felvilágosodás eszméi. A „nemzet prókátora” rövid idő után az individualizáció híve lett, és csak a legsúlyosabb bűncselekmények elkövetőinek kivégzését tartotta elfogadhatónak. Deák jogászai karrierje során mindemellett megfigyelhető az elméleti és gyakorlati tudás tendenciózus elmélyülése, ezáltal meggyőződésének folyamatos finomodása. A halálbüntetés kapcsán például elsőként csak a végrehajtási módszerrel kapcsolatban fogalmazott meg ellenvéleményt, majd a kodifikáció

²⁹ A Csemegi-kódex első büntető novellája, az 1908. évi XXXVI. tc., szakítva a megtorlási elvvel, a 12 és 18 év közötti fiatalokú bűnelkövetőkkel szemben, pedagógiai tartalmú intézkedésként vezette be a dorgálást.

³⁰ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről 64. §.

³¹ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről 29. §.

idejére – Szemere hatására – már a szankciónem eltörlése pártján szólalt fel.

Deák Ferenc testi büntetésekkel kapcsolatos megnyilvánulásai emellett nagyszerűen érzékeltetik a polgári, liberális világnézet fokozatos magyarországi térhódítását. A „*praktizáló jogász*” 1832-ben még támogatta a botozás széles körű alkalmazását, a „*vármegyei követ*” viszont 1835-ben a társadalmi átalakulás korlátjaként, egy egész osztály elnyomásának eszközeként tekintett a testfenyítő szankciókra. A szemléletváltás kiváltó oka – véleményem szerint – a felvilágosult eszmékre kezdettől fogékony fiatalember megismerkedése a korabeli magyar reformellenzék, a polgári gondolkodásmódot képviselő politikai elit nagyjaival, kiváltképp Széchenyi Istvánnal és a műveiben megjelenő, büntetőjogot is érintő tanokkal.

A „*haza bölcse*” kimagasló tudományos előképzettségéhez, nyugat-európai büntetőjog-tudományra is kiterjedő olvasottságához nem férhet kétely. Rendkívüli műveltsége ráadásul éles ésszel és kiváló logikai érzékkel párosult. E nagyszerű szintézis ékes példája volt az úrbéri kihágások büntetéseiről való tárgyalás során tett felszólalása, illetve a „*megkövetés*” büntetés 1843. évi büntető anyagi jogi javaslatban való szerepeltetése. Szinte megdöbbentő, hogy a „*nemzet prókátora*” már az 1830-as és '40-es években olyan gondolatmorzsákat juttatott kifejezésre, amelyek lényegében túlmutattak a klasszikus tanokon, és csak több évtizeddel később bontakoztak ki az összeurópai büntetőjogi gondolkodásban.

Ami az 1843. évi anyagi büntetőjogi javaslat szankciórendszerét illeti, annak legtöbb eredeti megoldása nem jöhetett volna létre, ha a kodifikációs munkálatokat nem személyesen Deák Ferenc vezeti. Az élettől való megfosztás, valamint a testi és megszégyenítő szankciók kiiktatásához egyértelműen az emberi élet és méltóság tiszteletén alapuló, 1830-as évek hajnalán kialakult „*sok régít eltörölni*” deáki felfogás vezetett. A büntetésiskizabás rendszerében pedig a pályáját végigkísérő kettősség másik eleme, a hagyományok tisztelete, a „*sokat javítva változtatni*” eszmeisége dominált. A szabadságvesztés alsó határának határozatlansága, az egyes jogkövetkezmények közötti átmenet, valamint a pénzbüntetés utólagos átváltoztatásának lehetősége mind a korábbi, lényegében abszolút határozatlan magyar szankciórendszer pozitívumait magukban foglaló, de a törvényjavaslat által a kor szellemiségéhez igazított megoldások lettek volna. A szabadságvesztés helyett is alkalmazható bírói megdorgálás, mint a „*sok újat alkotni*” jelszó eredménye, a korszakban kivételes jogintézménynek számított, amely szintén túlmutatott a korai klasszikus tanokon, és lényegében hungarikumnak tekinthető. E szankció meghonosításában kiváltképp lényeges lehetett Deák szerepe, aki a társadalomra csekély fokban veszélyes konkrét magatartások esetén már tiszteletbeli alügyészként is szívesen indítványozta az elkövetők bíró általi, nevelő hatású figyelmeztetését.

Annak ellenére, hogy Mittermaiernek igaza lett, és az 1843. évi büntetőjogi törvényjavaslat a halálbüntetés hiánya miatt végül nem került elfogadásra, magyarként mindenkor büszkéek lehetünk Európában is egyedülálló törvényhozási kísérletünkre, amely megkerülhetetlen mércét jelentett a későbbi hazai, illetőleg nemzetközi jogalkotás számára. (Lőw, 1880) A fiatal Deák egyedülálló büntetőjogi műveltségéről, valamint magyar büntető kodifikációban betöltött unikális szerepéről levont következtetések pedig mind az alábbi állítást erősítik:

„*Deák Ferencet jogászi értékrendje, habitusa fényében a nemzeti jogi kultúra klasszikusai sorában, a legelső sorban tarthatjuk számon mindmáig.*” (Kajtár, 2003:66)

6. IRODALOMJEGYZÉK

- Angyal P. (1909): *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest, Athenaeum.
- Balogh E. (2004b): A magyar büntetőtörvény-tervezetek szerkezeti fejlődése. In: Tóth K. szerk., *Acta Juridica et Politica Tomus LXIV*. Fasc. 1–28. Szeged, Szegedi Tudományegyetem. pp. 25–39.
- Balogh E. (2004a): A modern büntetőjog és a polgári átalakulás kapcsolata. In: Balogh E., Sarnyai Cs. M. szerk., *Deák Ferenc és a polgári átalakulás Magyarországon*. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány. pp. 187–198.
- Balogh E. (1998): Deák Ferenc és az anyagi büntetőjog kodifikációja. In: Molnár A. szerk., *A Batthyány-kormány igazságügyi minisztere*. Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár.
- Bató Sz. (2002): Büntetőjogi szankciórendszer a reformkorban. In: Tóth K. szerk., *Acta Juridica et Politica Tomus LXII*. Fasc. 1. Szeged, Szegedi Tudományegyetem. pp. 3–36.
- Beccaria C. (1967): *Büntett és büntetés*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Brisits F. szerk. (1965): *Vörösmarty Mihály levelezése I. – Vörösmarty Mihály összes művei 17*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Csengery A. (1851): *Magyar szónokok és státusférjak. Politikai jellemrajzok*. Pest, Heckenast Gusztáv.
- Fayer L. szerk. (1896): *Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye*. 1. kötet. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- Ferenczi Z. (1904): *Deák élete*. 1. kötet. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- Görgényi I., Gula J., Horváth T., Jacsó J., Lévay M., Sántha F., Váradi E. (2014): *Magyar büntetőjog Általános Rész*. Budapest, Wolters Kluwer.
- Kajtár I. (2003): Deák – vázlat egy jogászi habitushoz. In: Szabó I. szerk., „...a hazának szent ügye...” *Emlékkülés Deák Ferenc születésének 200. évfordulója alkalmából*. Budapest, Szent István Társulat. pp. 49–66.
- Kónyi M. szerk. (1882–1886): *Deák Ferenc beszédei*. 1. kötet 1829–1847. Budapest, Franklin-Társulat.
- Kölcsey F. (1960): *Kölcsey Ferenc összes művei II*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó.
- Lőw T. szerk. (1880): *A magyar büntetőtörvénykönyv a bűntettekről és vétségekről (1878: V. t.cz.) és teljes anyaggyűjteménye*. 1. kötet. Budapest, Pesti könyvnyomda-részvény-társaság.
- Mezey B. (2003): Deák, a kodifikátor. In: Szabó I. szerk., „...a hazának szent ügye...” *Emlékkülés Deák Ferenc születésének 200. évfordulója alkalmából*. Budapest, Szent István Társulat. pp. 67–76.
- Molnár A. (2003): Deák Ferenc alügyészi tevékenysége. *Ügyészek Lapja*, 10(3), pp. 5–34.
- Molnár A. (1995b): Deák Ferenc mint „becsületbeli tisztai alügyész”. In: Zlinszky J. szerk., *Degré Alajos Emlékkönyv*. Budapest, UNIÓ Lap- és Könyvkiadó Kereskedelmi Kft. pp. 173–180.
- Molnár A. (1992): Deák Ferenc mint „mezei gazda”. *Levéltári Szemle*, 42(1), pp. 32–43.

Molnár A. szerk. (1995a): *Deák Ferenc ügyési iratai 1824–1831*. Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár.

Molnár A. szerk. (2000): „*Javítva változtatni*” *Deák Ferenc és Zala megye 1832. évi reformjavaslatai*. Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár.

Németh A. ford. (1867): *A francia büntetőtörvénykönyv (Code pénal)*. A törvényjavaslat bemutatásakor az 1810. évi francia törvényhozótest üléseiben kifejtett ministeri előterjesztvényekkel, és a törvényen egész a legújabb időkig tett változtatásokkal együtt. Sopron, Seyring Adolf Bizománya.

Pápai-Tarr Á., Sipos F. (2019): A pénzbüntetés fejlődésének hazai mérföldkövei. *Miskolci Jogi Szemle*, 14(2), pp. 315–330.

Pulszky F. (1884): *Életem és korom*. Budapest, Franklin-Társulat.

Pulszky F. (1890): Visszaemlékezések a büntető-törvénykönyv kidolgozására kiküldött bizottság munkálataira. 1842–43. *Jogtudományi Közlöny*, 25(50), pp. 1–2.

Sándor P. (1981): A pályakezdő Deák portréjához. *Századok*, 115(3), pp. 522–538.

Sós-Tóth A. (2006): A rövid tartamú szabadságvesztés dilemmái. *Börtönügyi Szemle*, 25(4), pp. 13–28.

Szalay L. (1840): Codificatio. *Budapesti Szemle*, 1(1), pp. 238–260.

Szemere B. (1841): *A büntetésről s különösebben a halálbüntetésről*. Buda, Magyar Királyi Egyetem.

Tarnai J. (1885): Huszonkét levél az 1842-től 1854-ig terjedő időszakból. In: Szladits K. szerk., *Magyar Jogászegyleti értekezések*. 2. kötet (13–17. füzet). Budapest, Franklin-Társulat. pp. 1–46.

Varga J. (1980): *Deák Ferenc és az első magyar polgári büntetőrendszer tervezete*. Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár.

Wlassics Gy. (é. n.): *Deák Ferenc válogatott munkái I–II*. Budapest, Franklin-Társulat.